

İŞÇİLERİMİZİN YURDA DÖNÜŞ MESELELERİ

Prof. Dr. Orhan TUNA
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

1960/1961 yıllarının sonrasında, çalışmak ve kazanmak maksadiyle Türkiye'den çeşitli Batı memleketlerine giden işçilerimizin sayısında bir artış kaydedildiği, hususiyile bu artışın 1964-1965 senelerinde hızlandığı malumdur. Bu durum, oldukça büyük bir işsizler kütesine ve endişe verici bir döviz darlığına sahip bulunan Türkiye için, yeni ve beklenmedik bir ümit yolu telâkki edilmiş ve bu vasıfariyle mesele gerek idarî organların, gerek ilmî çevrelerin alâkasını üzerine çekmiş, türlü araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalar arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat ve İctimaiyat Enstitüsünce yapılan ve neticeleri üç cilt halinde neşredileni gerek yurdumuzda, gerek bir kısmı milletlerarası teşekküller nezdinde rağbet kazanmıştı. Diğer taraftan adı geçen Enstitüce yürütülen bu araştırma dışında, yine aynı Enstitü ile Batı Ahnanyamn Saarbrücken şehrinde kurulu "Tecrübî Sosyoloji Enstitüsü" arasında işbirliği halinde gerek Federal Almanyada, gerek Türkiyede yapılmış olan bir araştırmanın neticeleri henüz kitap halinde neşredilmiş olmamakla beraber, peyderpey Devlet Plânlama Teşkilâtına intikal etmektedir. Bu araştırmadan, burada ele aldığımız konuyu ilgilendirdiği derece ve nisbette aşağıda bahsedeceğiz.

Öte yandan Devlet Plânlama Teşkilâtı dönüş meselesinin aydınlatılması maksadiyle Enstitümüze, geçen yılın son aylarında bir araştırma projesi vermiş ve yine aşağıda etrafiyle bahsedileceği gibi, bu araştırma memleketin Marmara Bölgesi gibi oldukça mahdut bir mıntikasında yapılarak, neticeleri bahis konusu teşkilâta verilmiştir.

Aslında dönmüş ve dönen işçilerin yurdumuzun sosyal ve ekonomik şartlarına intibakı konusunun, sade Marmara Bölgesinde değil, bir taraftan dönmek üzere bulunan Batıdaki işçilerimizle, diğer taraftan yur-

dun yakın ve uzak bölgelerine dağılmış bulunan sayısı henüz bilinmeyen işçilerle temas ve münasebet kurmak suretiyle aydınlatılmasının doğru olacağı malûm olmakla beraber, zaman ve bilhassa finansman imkânlarının darlığı, şimdilik bu çapta bir araştırma ve incelemeye girişilmesini imkânsız kılmaktadır.

Meselenin esası kısaca şudur : Batı Avrupa memleketlerinde işgücü potansiyeli 1955'ten itibaren süratli bir şekilde tükenmiştir. İşçi ihtiyacı ise devamlı bir artış gösterdiğinden, işyeri açıklarını yabancı işçi ile kapatmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu mecburiyetten kurtulabilmenin akla gelen başka yolları şunlar olabilir:

- 1 — Alman işçilerinin haftalık çalışma sürelerinin uzatılması,
- 2 — Aynı istihşâl artışını karşılayacak emek tasarrufuna, yani otomasyona gidilmesi,
- 3 — İstihşâl artışlarından vazgeçilmesi.

Bu tedbirlerden hiçbirinin kabule şayan olanıyacağı veya kısa zamanda gerçekleştirilemeyeceği zamanla meydana çıkmıştır. Filhakika çalışma sürelerinin artırılmasına sendikalar şiddetle karşıdır. Otomasyon devam eden bir vetire olarak zaten tesirini fazla hissettirememektedir. Bundan başka mevcut yatırımlarda emek tasarrufunu temin, munzam kapital teçhizatını gerektirmektedir. Ayrıca otomasyon uzun vadede doğurduğu yardımcı işletmeler yoluyla emek tasarrufunu masseden bir müessesedir. İstihşâl artışlarından vazgeçmenin ise, sade Alman Ekonomisi için değil, her ekonomi için tabiata aykırı bir durum olduğu şüphesizdir. Hususiyle refahını ihracatına borçlu bir ekonomide bunun manası daha kesindir. Diğer taraftan şu veya bu yolla yabancı işçileri kısıtlamak, ücretlerin yükselmesine ve bir enflâyona yol açacaktır ki, ihraç malları için şiddetli bir rekabetin mevzubahis olduğunu düşünürsek, böyle bir neticeye giden her tedbiri ilgililerin önliyeceği aşikârdır.

Şimdiye kadar yukarıda zikredilen tedbirlerden sadece Alman İşçilerinin çalışma sürelerini uzatmak hususunda bir hükûmet teşebbüsünün olduğunu biliyoruz. Bu teşebbüsün ise, nasıl şiddetle red edildiği hatırlardadır. Binaenaleyh başka tedbir almak imkânı olmadığına ve alınmadığına göre, görülebilen bir gelecek için yabancı işçi talebinden vazgeçileceği kanaatine varmak imkânsız görünmektedir.

Diğer bir ifade ile, yabancı işçi istihdamı bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de devam etmek zaruretindedir. Zira bir taraftan iktisadi büyüme, diğer taraftan nüfus bünyesinin tesiriyle çalışabilecek yaşta olan-

Marın sayısında, 1964 yılına nazaran 1970 senesine kadar 460 bin rakkam civarında muhtemel bir azalma, bunda müessir olacaktır. Kuvvetli şekilde artan emek produktivitesi dahi, iktisadî hayatın mütemadiyen artan işgücü taleplerine engel olamayacaktır.

Bu memleketlerde hakim kanaata göre, yabancı işçi istihdamı bugünkü geçici ve arizi durumdan kurtarılmalı ve yerli işgücü hacminin devamlı bir unsuru haline getirilmelidir. Batı memleketlerinde kütle halinde yabancı işgücü istihdamının, tam istihdam durumunu tehdit ettiği yolundaki iddialar ne bugün için, ne görülebilen bir gelecek için variddir. Ancak batı ülkelerinde yabancı işçilere karşı zaman zaman beliren husumet ve menfi davranışların sebebini, bu zümrenin ücretleri düşürücü bir rol oynadığı kanaatine bağlamak kabildir.

Gerçekten yerli emek kaynaklarının gittikçe artan fıkdamı, iş piyasasında ücretler üzerinde müessir olmuş ve netice itibariyle ücretler kısmen sendikaların, kısmen emek piyasasında cari arz ve talep münasebetlerinin tesiriyle gittikçe yükselme temayülü göstermiştir. Yabancı işçi istihdam eden bütün batı ekonomilerinde bu durum, bu kuvvetli temayülü hafifletmiş ve zayıflatmıştır.

**

Diğer taraftan yurt dışında ve bu arada tahsisen Batı Almanyada çalışmakta olan, tahminlere göre üç yüz bin civarındaki işçimizin durumu son günlerde Türk basınında sık sık bahis konusu edilmekte, bu büyük işçi külesinin ekonomik kriz sebebiyle yurda dönmesinin yol açacağı problemler üzerinde çeşitli ihtimaller yürütülmektedir. Bu arada Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, yurt dışındaki işçilerimize karşı takındığı kayıtsız tavırdan dolayı hükümeti suçlamakta ve çalışmak maksadıyla Batı memleketlerine gitmek isteyen işçilerin kayıt muamelelerinin durdurulmasını talep etmektedir. Yine aynı Konfederasyon yayınladığı bir bildirimde, ezcümle Türkiyenin, halen büyük bir ekonomik ve sosyal problemin, hatta tehlikenin eşiğine getirilmiş bulunduğu, bilhassa Almanyadaki işçilerimizin sınır dışı edildiğini ileri sürülerek acele tedbir alınması istenilmektedir.

Diğer taraftan Türk gazetelerinde aynı mesele ile ilgili olmak üzere çıkan yazılar da iç açıcı bir manzara göstermemektedir. Umumiyetle bu mütalea ve iddialar, hususiyile Batı Almanya ekonomisinin bir buhran geçirmekte olduğu ve netice itibariyle işçilerimizin pek yakın bir gelecekte yığın halinde yurda dönecekleri ihtimallerine dayanmaktadır.

Bu kabil korkutucu haber ve hâvadisler arasında, 1966 yılının son aylarıyla 1967 nin ilk aylarında Federal Almanyada çalışan Türk işçilerinden

21 bininin işsiz kaldığı, umum işsiz sayısının anı olarak 621 bine ulaştığı, son yedi yıl zarfında işsizlerin mikdar ve nisbetinin ilk defa olmak üzere bu seviyelere ulaştığı... ilâhî zikredilebilir.

Bu arada Türk basınının bilhassa Federal Almanya üzerinde durmasının sebebini belli başlı iki noktaya bağlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, en fazla Türk işçisinin bu memlekette yaşamakta ve çalışmakta olması, ikincisi ise, basında umumiyetle yanlış olarak “ekonomik kriz” şeklinde vasıflandırılan, hakikatte ise, “ekonominin duraklaması veya gerilemesi” suretinde ifade edebileceğimiz durumun, büyük ölçüde yabancı işçi kullanan batı memleketleri arasında son yıl içinde sadece adı geçen ülkede ortaya çıkmış bulunmasıdır.

Yabancı memleketlerde çalışan işçilerimizin durumu ve bahis konusu memleketlerin ekonomik gidişatı hakkında ileri sürülen bu kabil pesimist görüş ve tahminlerin isabet derecesi hakkında bir fikir edinebilmek için bu hususta bazı bilgilere ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Şimdi her şeyden evvel şu noktaya dikkatleri çekmek gerekir ki, batı memleketlerinde yabancı işçi istihdamı İkinci Cihan Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni bir hâdise ve tezahür değildir. Filhakika öteden beri, hatta 1880 yıllarından itibaren, bu bölgeye dahil memleketler sınaî ve iktisadî gelişmelerine paralel olarak daima ve daima yabancı emek ithal etmişler ve ekonomik büyümelerini ancak bu şekilde ayakta tutmağa muvaffak olabilmişlerdir. Bu arada meselâ Almanya ve İsviçre, başta İtalya olmak üzere, umumiyetle Balkan memleketlerinden geçici veya devamlı olarak işçi celp etmiş, Hollanda, İngiltere, Belçika ve Fransa gibi müstemleke devletleri, her zaman deniz aşırı sömürgelerinden ihtiyaçları derece ve nisbetinde işgücü getirterek kullanmış ve bu yabancı işçiler bahis konusu memleketlerin işgücü hacimlerinin adeta tabii bir unsuru haline gelmiştir.

İkinci Cihan Savaşını takip eden yıllarda, belirli bir “toplanma ve kendine gelme” devresinden sonra, aynı ihtiyaç hususiyle savaşa katılmış memleketlerde kendini yeniden hissettirmiştir. Bu arada Batı Almanya, para reformundan beri gittikçe artan ölçüde yabancı emeğe muhtaç bir duruma sürüklenmiş, emek piyasasındaki gerginlik önce, Doğu Almanya'dan her yıl batıya göç eden 15-300 bin civarındaki işçi ile hafifletilmeye çalışılmış, bu akın bilinen türlü sebeplerden dolayı yavaşladıktan, hatta durduktan sonra, Akdeniz havzası memleketlerinden gittikçe artan mikdar ve nisbette emek ithal etmek zarureti hasıl olmuştur. Meselâ 1955 yılı nihayetinde Batı Almanyada çalışan bütün yabancı işçilerin yekûnu 80 bin civarında iken, on yıl sonra, 1965 nihayetinde bu mikdar bir buçuk.

milyona yaklaşmıştır. Halen Batı Almanya'da çalışan bütün yabancı işçilerin Alman işgücü içindeki nisbeti % 5,5 dir ki, bu miktar ve nisbet meselâ İsviçre ile kıyaslandığı takdirde, Batı Almanya ekonomisi ve cemiyeti için korkutucu ve ürkütücü olmaktan bir hayli uzaktır. Zira bilindiği gibi, İsviçrede aynı nisbet % 30 u aşmış bulunmakta ve adı geçen memlekette çalışan her üç işçiden birini yabancı işçi teşkil etmektedir. Kaldı ki, bugün Federal Almanya'da biraz sonra izahına çalışacağımız sebeplerden dolayı yavaşlayan ekonomik büyümeye rağmen, emek piyasası halâ gerginliğini muhafaza etmekte ve bazı kategorilerde cari ücret hadleriyle emek talebi, emek arzını halâ aşmakta ve geçmektedir.

Şimdi Batı Alman ekonomisinin bir krize sürüklenmekte olduğu ve netice itibarıyla Türk işçilerinin kütle halinde ve yakın bir gelecekte yurdumuza dönmek zorunda kalacağı hususunda ileri sürülen iddialar hakkında birkaç söz söylemek isteriz.

Aslında son aylarda Batı Almanya'da iktisadî büyümenin yavaşladığı bir gerçektir. Ancak bu yavaşlama Hükümet ve Merkez Bankası tarafından alınan çeşitli tedbirler neticesinde şuurulu ve idarî şekilde olmuş ve dolayısıyla ekonomi, klâsik manada ve kendi akışı içinde bir buhran veya depresyona kayma yoluna girmemiştir. Bilindiği gibi son yıllarda çok süratli bir gelişme kaydeden Alman ekonomisinin hudutsuz şekilde büyümesine karşı ciddi bazı endişeler ortaya atılmış ve böyle bir gelişmenin yakın gelecekte bir çöküntü ve sarsıntı ile neticeleneceği hususundaki korkular, ekonomik faaliyetlerin bir stagnasyona gidilmeden yavaşlatılması gerektiği düşüncelerini kuvvetlendirmiştir. İşte bunun üzerine Alman Merkez Bankasının kredi tahditleri politikası, İşçi Sendikaları Konfederasyonunun aykırı fikrine rağmen, benimsenmiş ve yürürlüğe konmuştur.

Bilindiği gibi, İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DGB) bu tedbirler dolayısıyla iktidarı ağır şekilde tenkit etmiş, bugünkü durumun, Hükümetin ekonomi politikası sahasındaki anlayışının kifayetsizliğinden, plânsız ve programsız hareketinden doğduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan Erhard Hükümeti de, hususiyile mesken yapımı sübvansiyonları sahasında aldığı kısıtlayıcı tedbirlerle, ekonomik gelişmenin hızını kesmeğe çalışmıştır. Nitekim aynı mahiyetteki tedbirler, geçen yıl İsviçre Hükümeti ve Merkez Bankası tarafından da alınmış, hatta bu yeni kredi tahditleri politikası halkın oyuna sunulmuş, ekseriyet tarafından tasdik ve tasvip edilmiştir.

Öte yandan Alman ekonomisinin ciddi bir krize sürüklendiğini iddia eden çevrelerin bazı geçici ve mevzii hâdiseleri umumileştirmekte olduk-

larına da dikkati çekmek icap eder. Filhakika bir buçuk milyona yakın yabancı ve yirmi iki milyon yerli işçinin çalıştığı bir memlekette, yer yer ve çok zaman anlaşılır sebeplerden dolayı yirmi otuz bin, hatta birkaç yüz bin işçinin işine son verilmesinin ciddi bir kriz ve depresyon emaresi olmadığını söylemek, her halde bir mübâlcâ teşkil etmez. Unutmamak lâzımdır ki, işsizliğin büyüdüğü mevsim kıştır ve kış ayları bir çok iş kollarında daima mevsim işsizliğine yol açmakta ve mevsim icabı bazı iş kollarında görülen faaliyet duraklaması kendini, ister istemez başka iş kollarında da hissettirmektedir.

Ayrıca hemen bütün geniş kömür madenlerine sahip memleketlerde görüldüğü gibi, Batı Almanyada da kömür havzalarındaki istihraç faaliyetleri, kömüre vaki talepte mütemadi düşmeler ve gerilemeler yüzünden, hararetini büyük ölçüde kaybetmiş, hatta maliyet masrafları ve fiyat mülahazalarıyla Almanya, kısmî dahi olsa Amerikadan kömür ithaline başlamıştır. Bu durum Almanyamın kömür havzalarında bir nevi strüktürel işsizlik doğurmuş ve devamlı olarak açıkta kalan işçilerin başka işlere nakledilmesi, yıllardan beri büyük bir intizamla devam edegelmektedir.

Şu veya bu sahada görülen bütün bu menfi tezahürlere ve yer yer meydana gelen işsizlik hallerine rağmen, Alman ekonomisi bir bütün olarak sağlam ve sihhatli bir manzara göstermekte ve görünebilen bir gelecek için de aynı hükümde ciddi bir değişiklik olmasını icap ettiren faktörler ortada görünmemektedir. Nitekim Batı Almanya günümüzde cihan ticaretinde, Amerika Birleşik Devletlerinden soma ikinci mevkii işgal etmekte ve bu memleket kendi tarihinde ilk defa olmak üzere, içinde bulunduğumuz yılın Temmuz ayında, yani kısa bir müddet önce, ticaret blânçosunu bir milyar Mark aktifle kapatmış bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile, 1966 senesinin Temmuz ayında mal ihracatı mal ithalâtını bir milyar Mark aşmıştır. Halbuki 1965 yılının aynı ayında ihracat fazlası sadece 104 milyon Marktır Diğer taraftan yapılan tahminlere göre, bu yılki ihracat, geçen yılın ihracatını % 11,3 ve 6,83 milyar Markla geçecek, buna karşı bu yılki ithalât geçen yıla nazaran % 2,1 nisbetinde ve 5,91 milyar Marklık bir gerileme kaydedecektir.

Şüphesiz yoktur ki, ikiyüzbine yaklaşan sayıda işçimizin çalıştığı Batı Almanyamın bugünkü ve yakın gelecekteki ekonomik durumu hakkındaki bütün detayları bu konferansın dar ve mahdut çerçevesinde izaha imkân yoktur. Ancak şu kadarını söylemek kabildir ki, külliyetli miktarda görünmez döviz giderlerine sahip olan, buna mukabil aynı mahiyetteki gelirlerinin ehemmiyetli miktarlara ulaşamadığı Almanya gibi bir memle-

ket, sanayiine ve mamûl ihracına büyük bir ehemmiyet atfetmek zorundadır ve bu durum ancak yüksek bir istihdam seviyesini muhafaza ve idame suretiyle gerçekleştirilebilir. Aslında her yılın yaz aylarında yabancı memleketlere giden milyonlarca Almanın iki milyar Marka varan döviz sarfiyatı ile, birbuçuk milyona ulaşan yabancı işçilerin yılda iki milyar Marka aşan ücret transferleri bu memleketin tediye blâncosunda büyük açıklara sebep olmakta, bu açıklar ancak ticaret blâncosunun aktifleriyle kapatılabilmektedir.

İşte bir taraftan bu vaziyet, yani sınaî faaliyetleri devamı olarak geliştirme mecburiyeti, diğer taraftan nüfus bünyesinin tesiriyle çalışabilecek yaşta olanların sayısında, 1964 yılına nazaran, 1970 senesine kadar 460 bin rakkamı civarında muhtemel bir azalma, yabancı işçi istihdamını bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de zaruri kılacaktır. Konferansımızın başında da işaret ettiğimiz gibi, kuvvetli şekilde artan emek produktivitesi dahi, iktisadî hayatın mütemadiyen artan işgücü talebini tahdide kâfi gelemeyecektir. Alman nüfusu ihtiyarlamaktadır ve bu durum 1975 yılına kadar devam edecektir. Filhakika Türkiyede nüfusun % 42 sinin 15 yaşın altında olmasına karşı, bu nisbet Almanyada % 17 dir. Ayrıca memleketimizde 60 yaşın yukarısında olanların umum nüfus içindeki nisbeti % 3,5, aynı nisbet Federal Almanyada % 14 de ulaşmaktadır. Hülâsa Türkiyede, yabancı memleketlerde çalışan işçilerimizin yakın bir gelecekte yığın halinde vatana dönecekleri hususunda, bazı mevzii ve geçici hâdiselerden mülhem bir korku hükmünü sürer ve bu korku Türk-İş gibi bu meselelerde ihtisas sahibi olması gereken teşekküllere kadar sirayet ederken, Almanyada bunun tam tersi bir endişe hakim bulunmaktadır.

Filhakika yabancı işçilerle ilgili meselelerde büyük bir vukufa sahip olduğu bilinen Prof. A. Kruse, bundan çok kısa bir müddet önce yayımladığı bir makalede, yabancı işçilerin kütle halinde memleketlerine dönmelerini belli başlı üç dış faktöre bağlamakta ve bu ihtimallerin gerçekleşmesi halinde, Alman ekonomisinin ötedenberi yabancı emek istihdamına bağlı ve tâbi bir durumda olması sebebiyle, bir buhrana sürüklenebileceğini iddia etmektedir. Bu üç faktörden birincisi, Almanyaya emek ihraç eden memleketlerde sari ve ciddi mahiyette siyasî bir buhranın doğması (Küba ve Kıbrıs krizleri gibi), ikincisi, yabancı işçilerin menşe memleketlerinde iktisadî konjonktürün yükselmesi ve netice itibarıyla emek piyasasında işgücü fıkdanının şiddetlenmesi ve gitmiş olan işçilerin vatanlarına avdeti, üçüncüsü ise, yine menşe memleketlerde hükümetlerin iktisadî veya millî politika dolayısıyla, büyük miktarlara varan işçi muhacretlerini engelleyici tedbirler almaya başlamaları ve yabancı memleket-

ların sayısında, 1964 yılına nazaran 1970 senesine kadar 460 bin rakkamı civarında muhtemel bir azalma, bunda müessir olacaktır. Kuvvetli şekilde artan emek prodüktivitesi dahi, iktisadî hayatın mütemadiyen artan işgücü taleplerine engel olamayacaktır.

Bu memleketlerde hakim kanaata göre, yabancı işçi istihdamı bugünkü geçici ve arizi durumdan kurtarılmalı ve yerli işgücü hacminin devamlı bir unsuru haline getirilmelidir. Batı memleketlerinde kütle halinde yabancı işgücü istihdamının, tam istihdam durumunu tehdit ettiği yolundaki iddialar ne bugün için, ne görünebilen bir gelecek için variddir. Ancak batı ülkelerinde yabancı işçilere karşı zaman zaman beliren husumet ve menfi davranışların sebebini, bu zümrenin ücretleri düşürücü bir rol oynadığı kanaatine bağlamak kabildir.

Gerçekten yerli emek kaynaklarının gittikçe artan fıkdanı, iş piyasasında ücretler üzerinde müessir olmuş ve netice itibariyle ücretler kısmen sendikaların, kısmen emek piyasasında cari arz ve talep münasebetlerinin tesiriyle gittikçe yükselme temayülü göstermiştir. Yabancı işçi istihdam eden bütün batı ekonomilerinde bu durum, bu kuvvetli temayülü hafifletmiş ve zayıflatmıştır.

*
**

Diğer taraftan yurt dışında ve bu arada tahsisen Batı Almanyada çalışmakta olan, tahminlere göre üç yüz bin civarındaki işçimizin durumu son günlerde Türk basınında sık sık bahis konusu edilmekte, bu büyük işçi kütlelerinin ekonomik kriz sebebiyle yurda dönmelerinin yol açacağı problemler üzerinde çeşitli ihtimaller yürütülmektedir. Bu arada Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, yurt dışındaki işçilerimize karşı takındığı kayıtsız tavırdan dolayı hükümeti suçlamakta ve çalışmak maksadiyle Batı memleketlerine gitmek isteyen işçilerin kayıt muamelelerinin durdurulmasını talep etmektedir. Yine aynı Konfederasyon yayınladığı bir bildiriye, ezcümle Türkiyenin, halen büyük bir ekonomik ve sosyal problemin, hatta tehlikenin eşiğine getirilmiş bulunduğu, bilhassa Almanyadaki işçilerimizin sınırdışı edildiğini ileri sürülerek acele tedbir alınması istenilmektedir.

Diğer taraftan Türk gazetelerinde aynı mesele ile ilgili olmak üzere çıkan yazılar da iç açıcı bir manzara göstermemektedir. Umumiyetle bu mütalea ve iddialar, hususiyle Batı Almanya ekonomisinin bir buhran geçirmekte olduğu ve netice itibariyle işçilerimizin pek yakın bir gelecekte yığın halinde yurda dönecekleri ihtimallerine dayanmaktadır.

Bu kabil korkutucu haber ve hâvadisler arasında, 1966 yılının son aylarıyla 1967 nin ilk aylarında Federal Almanyada çalışan Türk işçilerinden

21 bininin işsiz kaldığı, umum işsiz sayısının anı olarak 621 bine ulaştığı, son yedi yıl zarfında işsizlerin miktar ve nisbetinin ilk defa olmak üzere bu seviyelere ulaştığı... ilâh zikredilebilir.

Bu arada Türk basınının bilhassa Federal Almanya üzerinde durmasının sebebini belli başlı iki noktaya bağlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, en fazla Türk işçisinin bu memlekette yaşamakta ve çalışmakta olması, ikincisi ise, basında umumiyetle yanlış olarak “ekonomik kriz” şeklinde vasıflandırılan, hakikatte ise, “ekonominin duraklaması veya gerilemesi” suretinde ifade edebileceğimiz durumun, büyük ölçüde yabancı işçi kullanan batı memleketleri arasında son yıl içinde sadece adı geçen ülkede ortaya çıkmış bulunmasıdır.

Yabancı memleketlerde çalışan işçilerimizin durumu ve bahis konusu memleketlerin ekonomik gidişatı hakkında ileri sürülen bu kabil pesimist görüş ve tahminlerin isabet derecesi hakkında bir fikir edinebilmek için bu hususta bazı bilgilere ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Şimdi her şeyden evvel şu noktaya dikkatleri çekmek gerekir ki, batı memleketlerinde yabancı işçi istihdamı İkinci Cihan Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni bir hâdise ve tezahür değildir. Filhakika öteden beri, hatta 1880 yıllarından itibaren, bu bölgeye dahil memleketler smâi ve iktisadî gelişmelerine paralel olarak daima ve daima yabancı emek ithal etmişler ve ekonomik büyümelerini ancak bu şekilde ayakta tutmağa muvaffak olabilmişlerdir. Bu arada meselâ Almanya ve İsviçre, başta İtalya olmak üzere, umumiyetle Balkan memleketlerinden geçici veya devamlı olarak işçi celp etmiş, Hollanda, İngiltere, Belçika ve Fransa gibi müstemleke devletleri, her zaman deniz aşırı sömürgelerinden ihtiyaçları derece ve nisbetinde işgücü getirterek kullanmış ve bu yabancı işçiler bahis konusu memleketlerin işgücü hacimlerinin adeta tabî bir unsuru haline gelmiştir.

İkinci Cihan Savaşını takip eden yıllarda, belirli bir “toplanma ve kendine gelme” devresinden sonra, aynı ihtiyaç hususuyla savaşa katılmış memleketlerde kendini yeniden hissettirmişdir. Bu arada Batı Almanya, para reformundan beri gittikçe artan ölçüde yabancı emeğe muhtaç bir duruma sürüklenmiş, emek piyasasındaki gerginlik önce, Doğu Almanya'dan her yıl batıya göç eden 15-300 bin civarındaki işçi ile hafifletihneğe çalışılmış, bu akın bilinen türlü sebeplerden dolayı yavaşladıktan, hatta durduktan sonra, Akdeniz havzası memleketlerinden gittikçe artan miktar ve nisbette emek ithal etmek zarureti hasd olmuştur. Meselâ 1955 yılı nihayetinde Batı Almanyada çalışan bütün yabancı işçilerin yekûnu 80 bin civarında iken, on yıl sonra, 1965 nihayetinde bu miktar bir buçuk

milyona yaklaşmıştır. Halen Batı Almanya'da çalışan bütün yabancı işçilerin Alman işgücü içindeki nisbeti % 5,5 dir ki, bu miktar ve nisbet meselâ İsviçre ile kıyaslandığı takdirde, Batı Almanya ekonomisi ve cemiyeti için korkutucu ve ürkütücü olmaktan bir hayli uzaktır. Zira bilindiği gibi, İsviçrede aynı nisbet % 30 u aşmış bulunmakta ve adı geçen memlekette çalışan her üç işçiden birini yabancı işçi teşkil etmektedir. Kaldı ki, bugün Federal Almanya'da biraz sonra izahına çalışacağımız sebeplerden dolayı yavaşlayan ekonomik büyümeye rağmen, emek piyasası halâ gerginliğini muhafaza etmekte ve bazı kategorilerde cari ücret hadleriyle emek talebi, emek arzını halâ aşmakta ve geçmektedir.

Şimdi Batı Alman ekonomisinin bir krize sürüklenmekte olduğu ve netice itibariyle Türk işçilerinin kütle halinde ve yakın bir gelecekte yurdumuza dönmek zorunda kalacağı hususunda ileri sürülen iddialar hakkında birkaç söz söylemek isteriz.

Ashnda son aylarda Batı Almanya'da iktisadî büyümenin yavaşladığı bir gerçektir. Ancak bu yavaşlama Hükümet ve Merkez Bankası tarafından alınan çeşitli tedbirler neticesinde şuurlu ve idarî şekilde olmuş ve dolayısıyla ekonomi, klâsik manada ve kendi akışı içinde bir buhran veya depresyona kayma yoluna girmemiştir. Bilindiği gibi son yıllarda çok süratli bir gelişme kaydeden Alman ekonomisinin hudutsuz şekilde büyümesine karşı ciddi bazı endişeler ortaya atılmış ve böyle bir gelişmenin yakın gelecekte bir çöküntü ve sarsıntı ile neticeleneceği hususundaki korkular, ekonomik faaliyetlerin bir stagnasyona gidilmeden yavaşlatılması gerektiği düşüncelerini kuvvetlendirmiştir. İşte bunun üzerine Alman Merkez Bankasının kredi tahditleri politikası, İşçi Sendikaları Konfederasyonunun aykırı fikrine rağmen, benimsenmiş ve yürürlüğe konmuştur.

Bilindiği gibi, İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DGB) bu tedbirler dolayısıyla iktidarı ağır şekilde tenkit etmiş, bugünkü durumun, Hükümetin ekonomi politikası sahasındaki anlayışının kifayetsizliğinden, plânsız ve programsız hareketinden doğduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan Erhard Hükümeti de, hususiyile mesken yapımı sübvansiyonları sahasında aldığı kısıtlayıcı tedbirlerle, ekonomik gelişmenin hızını kesmeğe çalışmıştır. Nitekim aynı mahiyetteki tedbirler, geçen yıl İsviçre Hükümeti ve Merkez Bankası tarafından da alınmış, hatta bu yeni kredi tahditleri politikası halkın oyuna sunulmuş, ekseriyet tarafından tasdik ve tasvip edilmiştir.

Öte yandan Alman ekonomisinin ciddi bir krize sürüklendiğini iddia eden çevrelerin bazı geçici ve mevzii hâdiseleri umumileştirmekte olduk-

larına da dikkati çekmek icap eder. Filhakika bir buçuk milyona yakın yabancı ve yirmi iki milyon yerli işçinin çalıştığı bir memlekette, yer yer ve çok zaman anlaşılır sebeplerden dolayı yirmi otuz bin, hatta birkaç yüz bin işçinin işine son verilmesinin ciddi bir kriz ve depresyon emaresi olmadığını söylemek, her halde bir mübaleâ teşkil etmez. Unutmamak lâzımdır ki, işsizliğin büyüdüğü mevsim kıştır ve kış ayları bir çok iş kollarında daima mevsim işsizliğine yol açmakta ve mevsim icabı bazı iş kollarında görülen faaliyet duraklaması kendini, ister istemez başka iş kollarında da hissettirmektedir.

Ayrıca hemen bütün geniş kömür madenlerine sahip memleketlerde görüldüğü gibi, Batı Almanyada da kömür havzalarındaki istihraç faaliyetleri, kömüre vaki talepte mütemadi düşmeler ve gerilemeler yüzünden, hararetini büyük ölçüde kaybetmiş, hatta maliyet masrafları ve fiyat mülahazalarıyla Almanya, kısmî dahi olsa Amerikadan kömür ithaline başlamıştır. Bu durum Almanyanın kömür havzalarında bir nevi strüktürel işsizlik doğurmuş ve devamlı olarak açıkta kalan işçilerin başka işlere nakledilmesi, yıllardan beri büyük bir intizamla devam edegelmiştir.

Şu veya bu sahada görülen bütün bu menfi tezahürlere ve yer yer meydana gelen işsizlik hallerine rağmen, Alman ekonomisi bir bütün olarak sağlam ve sihatli bir manzara göstermekte ve görünebilen bir gelecek için de aynı hükümde ciddi bir değişiklik olmasını icap ettiren faktörler ortada görünmemektedir. Nitekim Batı Almanya günümüzde cihan ticaretinde, Amerika Birleşik Devletlerinden sonra ikinci mevkii işgal etmekte ve bu memleket kendi tarihinde ilk defa olmak üzere, içinde bulunduğumuz yılın Temmuz ayında, yani kısa bir müddet önce, ticaret blâncosunu bir milyar Mark aktifle kapatmış bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile, 1966 senesinin Temmuz ayında mal ihracatı mal ithalâtını bir milyar Mark aşmıştır. Halbuki 1965 yılının aynı ayında ihracat fazlası sadece 104 milyon Marktır Diğer taraftan yapılan tahminlere göre, bu yılki ihracat, geçen yılın ihracatını % 11,3 ve 6,83 milyar Markla geçecek, buna karşı bu yılki ithalât geçen yıla nazaran % 2,1 nisbetinde ve 5,91 milyar Marklık bir gerileme kaydedecektir.

Şüphe yoktur ki, ikiyüzbine yaklaşan sayıda işçimizin çalıştığı Batı Almanyanın bugünkü ve yakın gelecekteki ekonomik durumu hakkındaki bütün detayları bu konferansın dar ve mahdut çerçevesinde izaha imkân yoktur. Ancak şu kadarını söylemek kabildir ki, külliyetli miktarda görünmez döviz giderlerine sahip olan, buna mukabil aynı mahiyetteki gelirlerinin ehemmiyetli miktarlara ulaşamadığı Almanya gibi bir memle-

ket, sanayiye ve mamûl ihracına büyük bir ehemmiyet atfetmek zorundadır ve bu durum ancak yüksek bir istihdam seviyesini muhafaza ve idame suretiyle gerçekleştirilebilir. Aslında her yılın yaz aylarında yabancı memleketlere giden milyonlarca Almanın iki milyar Marka varan döviz sarfiyatı ile, birbuçuk milyona ulaşan yabancı işçilerin yılda iki milyar Marka aşan ücret transferleri bu memleketin tediye blâncosunda büyük açıklara sebep olmakta, bu açıklar ancak ticaret blâncosunun aktifleriyle kapatılabilmektedir.

İşte bir taraftan bu vaziyet, yani sınaî faaliyetleri devamlı olarak geliştirme mecburiyeti, diğer taraftan nüfus bünyesinin tesiriyle çalışabilecek yaşta olanların sayısında, 1964 yılına nazaran, 1970 senesine kadar 460 bin rakkamı civarında muhtemel bir azalma, yabancı işçi istihdamını bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de zaruri kılacaktır. Konferansımızın başında da işaret ettiğimiz gibi, kuvvetli şekilde artan emek produktivitesi dahi, iktisadî hayatın mütemadiyen artan işgücü talebini tahdide kâfi gelebilecektir. Alman nüfusu ihtiyarlamaktadır ve bu durum 1975 yılına kadar devam edecektir. Filhakika Türkiyede nüfusun % 42 sinin 15 yaşın altında olmasına karşı, bu nisbet Almanyada % 17 dir. Ayrıca memleketimizde 60 yaşın yukarısında olanların umum nüfus içindeki nisbeti % 3,5, aynı nisbet Federal Almanyada % 14 de ulaşmaktadır. Hülâsa Türkiyede, yabancı memleketlerde çalışan işçilerimizin yakın bir gelecekte yığın halinde vatana dönecekleri hususunda, bazı mevzii ve geçici hâdiselerden mülhem bir korku hükmünü sürer ve bu korku Türk-İş gibi bu meselelerde ihtisas sahibi olması gereken teşekküllere kadar sirayet ederken, Almanyada bunun tam tersi bir endişe hakim bulunmaktadır.

Filhakika yabancı işçilerle ilgili meselelerde büyük bir vukufa sahip olduğu bilinen Prof. A. Kruse, bundan çok kısa bir müddet önce yayımladığı bir makalede, yabancı işçilerin kütle halinde memleketlerine dönmelerini belli başlı üç dış faktöre bağlamakta ve bu ihtimallerin gerçekleşmesi halinde, Alman ekonomisinin ötedenberi yabancı emek istihdamına bağlı ve tâbi bir durumda olması sebebiyle, bir buhrana sürüklenebileceğini iddia etmektedir. Bu üç faktörden birincisi, Almanyaya emek ihraç eden memleketlerde sari ve ciddi mahiyette siyasî bir buhranın doğması (Küba ve Kıbrıs krizleri gibi), ikincisi, yabancı işçilerin menşe memleketlerinde iktisadî konjonktürün yükselmesi ve netice itibariyle emek piyasasında işgücü fıkdanının şiddetlenmesi ve gitmiş olan işçilerin vatanlarına avdeti, üçüncüsü ise, yine menşe memleketlerde hükümetlerin iktisadî veya millî politika dolayısıyla, büyük miktarlara varan işçi muhacretlerini engelleyici tedbirler almaya başlamaları ve yabancı memleket-

lerde çalışmakta olan vatandaşları geri çağırmalardır. Prof. Kruse yazısını, yabancı işçilerin sayısında meydana gelecek hissedilir azalmaların Alman istihâl gücünü ve sanayiın kapasitesini tehlikeli bir duruma sürükleyebileceği mütâleasıyla bitirmektedir.

Öte yandan objektif görüşe sahip Alman basım, bahis konusu işsizlik durumunu tahlil ederek, boş yere ümitsizliğe kapılmağa sebep olmadığına, ekonomide bünye değişikliklerinin yol açtığı devamlı istihalelere rağmen, sürekli ve kütleli işsizlik istimalinin bahis konusu olamayacağına, gerçekten son aylarda işsiz kalan kimselerin büyük bir kısmının bir müddet sonra iş bulduklarına, asbnda bunların üçte birinden fazla bir kısmının 65 ve daha yukarı yaşlarda olduğuna, diğerlerinin ise esasen çalışacak durumda bulunmadığına ve yine bunlardan bir çoğunun yeni bir iş bulmayı veya hut devamlı olarak çalışmayı arzu etmediklerine, ekseri işsizleri belirli bir süre için ikinci bir işte çalışmak isteyen ev kadımlarının teşkil ettiğine işaret etmekte ve "1930 yıllarında Alman ekonomisinde bu kadar küçük bir rakkam bir lutuf telâkki edilebilirdi. O devirlerde Hitler'e iktidar yolunun açılabilmesi için 5-6 milyon insanın işsiz kalması gerekmekte idi. Belki de bu kötü hatıralar yüzünden, bulutsuz refah yıllarından sonra görülen hafif bulutlar bazı huzursuzluk ve endişelerin doğmasına yol açmaktadır" demektedir.

Şimdi içinde bulunduğumuz yılın ilk yarısına ait olmak üzere Alman ekonomisinde istihdam ve işsizlik vaziyetini gösteren tablolar, halk arasında iktisadî kriz denilen, aslında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dış tesirlerle meydana gelen bir durgunluk ve gerileme neticesi olan durum hakkında, dinleyicilere bir fikir verebilecektir:

Seçilmiş Sanayi Gruplarında İstihdam Edilenler

	Mayıs 1966 sonu	Mayıs 1967 Sonu (1000 olarak)	Gerileme	% olarak
Bütün Sanayide	8 461,4	7 827	— 634,4	— 7,5
1 - Kömür istihraç s.	395,4	338,8	— 56,6	— 14,3
2 - Taş ve Toprak istihraç s.	267,8	239,5	— 28,3	— 10,6
3 - Tekstil S.	544,4	490,1	— 54,3	— 10,0
4 - Elektrik S.	976,3	889,2	— 87,1	— 8,9
5 - Giyim S.	412,8	379,3	— 33,5	— 8,1
6 - Taşıt Araçları İnşa s.	522,1	480,9	— 41,5	— 7,9
7 - Demir istihsal eden s.	350,1	327,8	— 22,3	— 6,4
8 - Makine İnşa Sanayii	1 108,4	1 040,3	— 68,1	— 6,1

Kaynak : Statistisches Bundesamt, Wiesbaden "Industriekurier", 27. Juli 1967

Federal Almanya'da (Batı Berlin dahil) 1963-1967 Yıllarında İstihdam Dürümü

Sektör	Birim	Aylık Ortalama					1966						
		1963	1964	1965	1966	Aralık	Mart	Nisan	Mayıs				
		1963	1964	1965	1966	1966	1966	1967	1967				
A. Bütün Ekonomi													
1. İstihdam Edilenler (işçiler)	1 000	21 303	21 547	21 841	21 870	21 802	---	---	---	---	---	---	---
1.1. Bunlardan Yabancı işçiler	1 000	773	903	1 119	1 244	1 106	1 055	---	---	---	---	---	---
2. İşsizler	1 000	186	169	147	161	373	576	501	458	501	458	458	458
3. Açık İşyerleri	1 000	555	609	649	540	252	302	296	309	296	309	309	309
B. Sanayi													
1 - İstihdam Edilenler	1 000	8 264	8 301	8 460	8 335	8 147	7 906	7 856	7 827	7 856	7 827	7 827	7 827
1.1 - Bunlardan İşçiler	1 000	6 500	6 491	6 578	6 452	6 210	5 980	5 937	5 909	5 937	5 909	5 909	5 909
2 - Çalışılan işçi saati	Mil.Saat	1 048	1 051	1 055	1 018	980	934	903	882	903	882	882	882
2.1. İşçi başına aylık saat (2:1.1)	Saat	161,2	161,9	160,4	157,8	157,8	156,2	152,1	149,3	152,1	149,3	149,3	149,3
C - Ana İnşa Sanayii													
1 - İstihdam edilenler	1 000	1 604	1 643	1 643	1 619	1 485	1 883	1 421	1 442	1 421	1 442	1 442	1 442
2 - Çalışılan işçi saati	Mil.Sa.	222	242	233	283	179	195	206	219	206	219	219	219

Kaynak : Statistisches Bundesamt, "Wirtschaft und Statistik", Heft 6/1967, s. 339 und 395.

Bu tabloların yakından tetkiki, 1966 yılının sonlarından bu yana em- çok işçimizin çalışmakta olduğu Batı Almanya'da istihdam hacminde ger- çekten bir daralma olduğunu, bir az önce de işaret ettiğimiz gibi, açıkça göstermektedir. Diğer taraftan şüphe yoktur ki, istihdam seviyesindeki bu düşmeden bizzat Alman işçileri gibi, bu memlekette çalışmakta olan yabancı işçiler ve bu arada Türk işçileri de müteessir olmuş ve dönüş me- selesi bu şekilde daha akut bir mahiyet almıştır.

Şu halde meselemiz, muayyen bir çalışma süresinden sonra normal şartlar altında dönüş, işsiz kalmış olmaktan ve yeni bir iş tedarikine imkân bulunamamasından doğan bir dönüşle takviye edilmiş, yani dönenlerin sayısı artmış ve yurdun şartlarına intibak meselesi daha büyük bir önem kazanmıştır.

Ashında gerek Enstitümüz tarafından iki yıl kadar önce yapılan araştırmalar, gerek Enstitümüzle Tecrübi Sosyoloji Enstitüsünün müştereken yürüttüğü araştırmalar, nihayet "Avrupa İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilâtı" (OECD) nea bütün yabancı işçileri kavrayan şekilde yapılan tetkikler esas itibarıyla ve sonuncu teşekkülün istisnasıyla mutad ve normal dönüşlere ve bu kabil dönüşler sonunda ortaya çıkacak meselelere inhisar etmekte idi. Yeni durum karşısında, normal sayılamayacak şekilde, yani kendi iradesi dışında ve mücbir sebepler altında yurda dönmüş veya dönmek zorunda kalanları da bu grubun meseleleri kısmen değişik olmakla beraber, aynı şekilde mütalea etmek mecburiyeti hasıl olmaktadır. Bununla beraber hemen ilâve edelim ki, bu iki guruba dahil insanların sayısını kesin olarak söylemek bugün için imkânsız bulunmaktadır.

I — Avrupa İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilâtının vardığı neticeler:

Batı memleketlerinde çalışan yabancı işçiler arasında oldukça geniş bir işçi devri (turnover) vardır. Ve bu noktaya bugüne kadar pek az dikkat edilmiştir. Ancak bu işçi devrini tabii karşılamak lâzımdır. Çünkü bir kısmı yabancı işçiler mevsim işlerinde istihdam edilmekte, fakat bu arada sürekli şekilde çalışanlardan da tekrar yurtlarına dönenlerin sayısı bir hayli yüksek bulunmaktadır. Bu göçebeliğin sebepleri kâfi derecede incelenmemiştir. Son zamanlarda işçi devrinin hızı da daha da artmış ve yabancı memlekette kalış süresi nisbi olarak kısalmıştır. Bunlar arasında bir kaç ay gibi çok kısa bir süreden sonra yurda avdetin sebebini, intibak güçlüklerinin teşkil ettiğine şüphe yoktur. Buna mukabil başka bir Batı ülkesinde çalışmakta olan yine Batılı işçilerin ikâmet sürelerinin, Akdeniz havzası memleketlerinden gelen işçilere nazaran, bir hayli uzun olduğu yapılmıştır.

tetikler sonunda ortaya çıkmıştır. Meselâ Federal Almanyada çalışan Hollandalı işçilerin %45 i, adı geçen memlekette sekiz yıldan fazla kalmakta ve çalışmaktadır. Buna mukabil İtalyan işçilerinin ancak %15 şî Almanyada 3-5 sene kalmakta, bunu İspanyol, Yunan ve Türk işçileri takip etmektedir.

Diğer yönden normal şartlar ve durumlar altında memleketlerine dönen işçilerin avdet sebepleriyle ilgili belli başlı noktaları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a) Memleketlerine dönen işçilerin çoğu yine aynı maksatla ikinci veya üçüncü defa tekrar yurt dışına çıkmakta veya çıkmak istemektedir. Bu tarzda memlekete avdet, bu bakımdan sadece bir "işe fasıla vermek" sayılabilir.

b) Umumiyetle şehirlerden gelen genç ve bekâr işçilerin ehemmiyetli bir kısmı, yabancı memleketlerde nisbeten kısa müddet kalmaktadır. Bununu sebebini intibak güçlüklerine mi, yoksa daha uygun fırsatlar aramak gayretlerine mi bağlamak müşkül olmaktadır.

c) Yaşlı, evli ve vasıflı işçiler, çalışmak üzere gittikleri memlekette en az bir kaç yıl kalmaktadırlar. Bu hususta İsviçrede yapılan bir inceleme, bu guruba dahil işçilerin eski durumlarını düzeltmedikleri takdirde, vatanlarına hiç dönmediklerini ortaya koymuştur.

d) Bu arada bir çok faktörlerin, yurda dönmeği teşvik ettiğini meydana çıkmıştır. Bunlar arasında eskisinden daha elverişli şartlar altında çalışabilme ümit ve ihtimali, yapılan büyükçe tasarruflar veya başarısızlık sayılabilir. Bunların yanında aileden ayrı olma ve mesken sıkıntısı da dönüş üzerinde ehemmiyetli rol oynamaktadır.

e) Yabancı ülkelerde çalışmak üzere giden işçilerin mensup oldukları memleketlerin hükümetleri, işçiler yurtlarına döndükten sonra azami şekilde faydalanmak maksadiyle, bunların gelişmiş ekonomilerde eğitim görmelerine taraftar bulunmaktadır. Filhakika şehirlerden, hususiyle büyük şehirlerden gidenlerin endüstriye nisbeten kolaylıkla intibak ettikleri şüphesizdir. Bununla beraber çalışmak maksadiyle yabancı ülkelere gidenlerin ancak küçük bir kısmının mensup olduğu memleketin ekonomik gelişmesine yardımcı olabilecek şekilde vasıf kazandığı tesbit edilmiştir. Tam bir entegrasyon siyasetinin tatbik edildiği Fransa ve Belçikada yabancı işçileri eğitime tâbi tutma çalışmaları hızlanmaktadır. Gerçekten bu mesele, bir an önce halledilmesi gereken problemlerin başında gelmektedir.

f) Yabancı ülkelere işçi gönderen memleketler, bu işçiler vatanlarına döndükleri zaman, onları öğrendikleri yeniliklerden en fazla faydalanacakları işlere yerleştirme hususunda muntazam teşkilât kurmağa çalışmaktadırlar.

g) Yabancı memleketlerde yapılan tasarruflarla ferdi veya kollektif yatırım yapma meselesi, işçi gönderen memleketlerin üzerinde önemle durdukları bir mevzu olmuştur.

Diğer taraftan iktisadi bir kriz neticesinde yabancı memleketlerde çalışan işçilerin topyekûn yurtlarına dönmeleri ihtünali, işçi gönderen memleketleri çok düşündürmektedir. Bununla beraber yabancı işçi çalıştıran gelişmiş ülkelerde böyle bir ihtimal düşünülmemekte, buna sebep olarak da Avrupada umumî bir ekonomik krizin bahis konusu olamayacağı kanaati ileri sürülmektedir. Filhakika Batı Avrupanın cari iktisadi durumu, enflâsyon belirtilerine rağmen, düzenli olduğu gibi, Avrupa hükûmetleri teknik bilgi ve imkânlarıyla bir dereceye kadar dahi olsa kendilerini değişen ekonomik durumlara intibak ettirebilecek yeterliktedir. Böyle bir faraziyeden hareket edildiği takdirde, Avrupada sadece mevzii krizlerin beklenmesi doğru olur. Bundan sarfınazar edilse dahi, kriz safhasının tedrici şekilde gelişeceği ve bu müddet içinde hükûmetlerin gerekli tedbirler almak hususunda vakit kazanacakları hususundaki görüş yaygındır. Filhakika bir kısım Alman çevreleri, bir kriz vukuunda işe alma faaliyetleri durdurulduğu ve hususiyle çalışma saatlerinde, işgücü azalmasının %10 nuna muadil bir kısaltma yapıldığı takdirde, problemin halledileceği kanaatindedirler.

Bu haklı ve yerinde görüşe rağmen, problemin yine de dikkatle incelenmesi zaruridir. Aslında topyekûn geri dönüşe sadece geniş bir iktisadi kriz değil, bunun dışında vahim bazı siyasi hâdiseler ve harp hali veya ihtimali de sebep olabilir. Nitekim Kûba buhranında yabancı memleketlerde çalışan binlerce işçi derhal yurtlarına dönmüştür.

Öte yandan bir kriz vukuunda işçilerin memleketlerine dönmeleriyle ilgili olarak ortaya çıkacak olan belli başlı meselelere aşağıda işaret edilmiştir.

a) Bu işçilerin halen çalışmakta oldukları memleketlerdeki meşrû hukukî durumları ne olacaktır? Aslında bu kanunî-hukukî durum yabancı işçilerin top yekûn yurtlarına gönderilmesine engeldir. Hususiyle bunlar arasında çalışmakta oldukları memleketlerde devamlı ikamet müsaadesine sahip olanların durumu çok daha kuvvetlidir. Şayet yeni vaziyet

karşısında fesh edilen iş akidlerinin sayısı artmışsa, fesih sebebi üzerinde müessir olan kriter kısmen meşru-kanunî, kısmen siyasî sebeplere dayanır ki, bunların en önemlisi, yerli veya yabancı olmalarına bakılmaksızın, bekâr işçilerin mukavelelerinin daha evvel feshedilip edilmemesi keyfiyettir. Bazı durumlarda yabancı işçilere muayyen bir müddet için işsizlik sigorta kolundan faydalanma hakkı tanınır.

b) Böyle bir vaziyet karşısında yabancı işçilerin davranışları nasıl olacaktır? Bu husustaki fikirler oldukça değişiktir. Bazı kimselere göre, çalışmak üzere gittikleri memlekette mümkün olduğu kadar uzun bir müddet kalacak, diğerlerine göre ise, yabancı işçilerin çoğu derhal yurtlarına dönecektir.

c) Yurda geri dönmeleri yavaşlatmak için ne gibi tedbirler alınmalıdır? Bu mahiyetteki tedbirlerin hedefi, işçilerin toptan avdetlerinin husele getireceği tesirleri ve yol açabileceği ehemmiyetli siyasî karışıklıkları azaltmaktır.

Yukarıda “Avrupa İktisadî İşbirliği ve Gelişme Teşkilâtı” nca, yabancı memleketlerde çalışan işçilerin normal ve anormal şartlar ve devrelerde yurtlarına dönmeleri halinde, kısmen de yapılmış tecrübelerle dayanmak suretiyle, ortaya çıkmış veya çıkacak olan meseleler hakkında ileri sürülen görüşlerden bahsettik.

Diğer taraftan Enstitümüzce, Saarbrücken de kurulu “Tecrübî Sosyoloji Enstitüsü” tarafından kısmî anketlere dayanılmak suretiyle, Almanya ve Türkiyede yapılan, ancak neticeleri tecrübî Sosyoloji Enstitüsünce işlenen araştırma normal şartlar içinde dönüş meselesi hakkında şu neticeleri varmıştır (Sözlerimizin başında da bahis ettiğimiz gibi, aslında bu araştırma iki Enstitünün müdürleri olan Tuna-Neuloh nezaretinde ve bir Türk ekibi tarafından yürütülmüş, ancak neticeler bazı sebeplerden dolayı bizim işbirliğimiz dışında sırf Prof. Neuloh tarafından ankete tâbi tutulan işçi sayısına nazaran pek mahdut bir sayı gözönüne alınarak işlenmiş, yine aynı Profesör tarafından bazı sınırlı neticelere varılmış ve bunlar neşredilmeyerek “Türkiyede strüktürel işsizlik” başlığı altında İngilizce ve Almanca olarak ve daktilo ile yazılmış şekilde birer nüshası Devlet Plânlama Teşkilâtına gönderilmiştir. Araştırmanın Almanca nüshası bize adı geçen Plânlama Teşkilâtınca verilmiştir):

41 NUMARALI TABLO

(Tasarruflarınızla ne yapmak istiyorsunuz? Sorusuna verilen cevaplar)

	İşçi	İşsiz	Yekûn
1) Yeni bir geçim ve yaşama temeli kuracağım	10	7	17
2) Yeni bir ev yapacağım veya satın alacağım	1	4	5
3) Hayat standardımı yükselteceğim	2	2	4
4) Yatırım malları istihsaline tahsis edeceğim	1	0	1
5) Para tasarruf edeceğim (gayri vazih)	2	3	5
6) Çocuklarımı yetiştireceğim	1	0	1
7) Cevap yok	2	3	5
8) Diğer maksatlara tahsis edeceğim	0	2	2
	19	21	40

42 NUMARALI TABLO

(Türkiyeye avdetinizde nerede çalışmak istiyorsunuz? Sorusuna verilen cevaplar)

	İşçi	İşsiz	Yekûn
1) İkamet mahallinde veya civarında	6	8	14
2) Doğduğum yerde	3	4	7
3) İkamet etmekte olduğum mahalden daha büyük bir yerde	4	0	4
4) İkamet etmekte olduğum mahalden daha küçük bir yerde	1	0	1
5) Nerede çalışmak imkânını bulursam	3	6	9
6) Cevap vermeyenler veya müphem cevap verenler	2	3	5
	19	21	40

NOT :

Almanyada çalışmakta olup Prof. Neuloh nezaretinde ankete tâbi tutulan işçilerin hemen hepsi, Türkiyenin kalkınması için herkesin fedakârlık etmesi icap ettiğini söylemişlerdir. Vergileri artırmak volonter çalışma kampları vücutte getirmek, parti ihtilâfları engel olduğundan mümkünse dikta rejimine gitmek yaygın kanaatler halindedir.

II — Yabancı Ülkelerde Çalışmanın Hedef ve Gayeleri (Tabloların İzahı)

Yabancı memleketlerde ikamet oldukça kısadır. Ekseri Türk işçileri Federal Almanyada 2-5 yıl kalmak ve çalışmak istemektedirler. Bu arada ortalama ikamet üç yıl olarak tezahür etmektedir. İkamet müddeti itiba-

riyle işçilerle işsizler arasında ehemmiyetli bir fark yoktur. İkamet müddeti hususunda sebep olarak, azami beş yılın uygun olduğu ileri sürülmekte ve bu beş yıl zarfında yurda avdet arzusunun tezahür ettiği görülmektedir. İşçiler bu müddet içinde kâfi miktarda para tasarruf edileceği ve düşünülen bütün plânların gerçekleştirilebileceği kanaatindedirler. Beş yıl veya daha fazla, hatta hudutsuz bir müddet için Almanyada kalmak ve çalışmak isteyenlerin ileri sürdükleri sebepler, umumiyetle ve insanın çalışma imkânına kavuşunca, sonuna kadar ondan faydalanması gerektiği, zira Türkiyede aynı elverişli şartlar altında böyle bir işin temin edilemeyeceğidir. Bu argüman esas itibariyle yabancı memleketlerde yaşamağa ve çalışmağa alışmış olanlarda ve bu sahada tecrübe kazanmış bulunanlarda görülmektedir. Gerçekten tecrübeler bu kabil işçilerin, Almanyada iş akidleri sona erip yurtlarına döndükten sonra, orada aynı işi bulamadıklarını ve tekrar Almanyaya dönmeğe çalıştıklarını göstermektedir.

Çalışmak ve kazanmak maksadiyle yabancı memleketlere giden işçilerin büyük bir çoğunluğunun her hangi bir ihtiyaçları için kapital toplamak gayesi güttüğü görülmekte ve bunların yine büyük çoğunluğu, bugünkü mesleklerine nazaran başka bir meslek icra etmek niyet ve tasavvurunda olduklarını söylemektedir. Daha mahdut bir kısım işçi ise, halen icra ettikleri meslekten memnun olduklarını söylemiştir. İşsizlerin ekserisi geleceğinin emniyet altına alınmasını, yabancı memleketlerde çalışmak hususunda baş sebep olarak göstermektedir.

Diğer taraftan 41 numaralı tablo, Federal Almanyada çalışanların tasarruflarıyla ne yapmak istediklerine ait bulunmaktadır. Ankete tâbi tutulan işçilerden büyük bir kısmı, bu tasarruflarının gelecekte bir gelir ve kazanç sağlayacak maksatlara tahsis edileceğini ifade etmiştir. Ancak gelir ve kazanç sağlayacak işlerin neler olabileceği hakkındaki sorulara müphem cevaplar verilmekte ve bunların gelecekte yapacakları işler hususunda vazih fikirlere sahip olmadıkları, keza hangi branşlarda çalışacaklarını henüz kestiremedikleri anlaşılmaktadır. İşçiler, bu yolda sorulan sorulara alternatif cevaplar vermektedirler. Bunlardan tipik olanlarından birini buraya dercetmekte fayda gördük:

“Türkiyeye avdetimde ya bir otomobil alarak takside çalıştıracağım, yahut bir kahve veya lokanta açacağım”.

Bu kabil cevaplardan anlaşılacağı üzere, işçilerin her hangi bir meslek ve sanatta ihtisaslaşmak istemedikleri, tersine kendisine gelir ve kazanç temin edecek her hangi bir işe girişmek arzusunda buldukları an-

laşmaktadır. Bu arada bilhassa dikkati çeken nokta işsizler arasında ev satın alma arzusu bakımından mevcut farktır. Görüldüğüne göre, işsizler sanayi işçilerine nazaran daha fazla bir mahalle bağı kimselerdir. Filhalka işsizler diğerlerine nazaran zirai mntıkalaradaki küçük iskân üniteleriyle daha sıkı bir bağılık içinde bulunmaktadırlar. Diğer bir kısım işçiler ise, tasarruf ettikleri para ile evlenmeği düşündüklerini söylemektedirler. Bütün bu soru ve cevaplardan çıkan netice şudur ki, yabancı bir memlekette çalışmak hususundaki arzu ve temayülün tek hedefini para kazanmak ve mümkün olduğu kadar tasarruf etmek teşkil etmektedir.

42 Numaralı tablonun muhteviyatı ise, daha ziyade halen Federal Almanyada çalışmakta olan işçilerin yurda dönüşünden sonra nerede çalışacakları sorusunu teşkil etmektedir.

Ankete tâbi tutulan işçilerden büyük bir kısmı, işçilerden ve halen işsiz kalan kimselerden mürekkeptir ve verdikleri cevaplar itibariyle aralarında ehemmiyetli bir fark yoktur. Bunlar umumiyetle Türkiyede yaşadıkları mahallerde bir işe girişeceklerini söylemişlerdir. İşçiler esas itibariyle Türkiyenin büyük şehirlerinde ankete tâbi tutulduklarından, büyük şehirlerde yaşamak ve çalışmak arzusunun fazla olduğu görülmektedir. Bir kısım işçiler ise, doğdukları mahallere veya civar bölgelere avdet temayülündedir. Bu temayül köy ve kasaba gibi mahallerin umumiyetle zirai bölgeleri temsil etmesi ve bu sebepten yaşama imkânlarının kolay ve kaza ve vilâyet merkezlerine nazaran ucuz olmasıdır. Buna karşı büyük şehirlerde yaşamak ve çalışmak isteyenlerin ileri sürdükleri sebep, büyük merkezlerde meslekî ilerleme hususundaki imkânların daha büyük olmasıdır.

Ankete tâbi tutulanların nisbeten büyük bir kısmı, henüz bir karara varmamış bulunmakta ve avdette nerede bir çalışma ve kazanma şansı çıkarsa, orada karar kılacaklarını ifade etmektedir. Bunlar yurda dönüşte umumiyetle duruma göre davranacaklarını söylemişlerdir.

N E T İ C E

Bu bölümde yukarda zikrettiğimiz Devlet Plânlama Teşkilâtının talebi üzerine Kürsümüz tarafından yapılan "dış memleketlerden dönen işçilerimizin ekonomik ve sosyal bakımdan yurda intibakı" konulu araştırmanın belli başlı neticeleri özetlenmiştir:

Dikkatimizi çeken ilk neticelerden birisi, araştırmamıza konu teşkil eden grubun mekân seyyaliyetiyle ilgili özellikleri olmuştur. Gerçekten,

meselâ mekân seyyaliyeti bakımından dış ülkelerden yurdumuza dönenlerin daha önce köylerden şehirlere doğru esasen göç etmiş kimseler oldukları ve grubu teşkil eden fertlerin büyük bir ekseriyetinin bu sebeple il merkezlerinde ikamet etmekte iken yurt dışına gittikleri ortaya çıkmıştır. Esasen dış göçlerde öncelik sırası, il merkezlerinde ikamet edenlerde bulunmaktadır. Diğer taraftan, dönüşler dikkate alınırca, yurt dışından dönenlerin umumiyetle gitmeden önce ikamet ettikleri yerlere uygun statüde merkezlere yerleştikleri ve hattâ aynı statüdeki merkezler arasındaki yer değiştirmelerinin de pek fazla olmadığı anlaşılmıştır. Dönenlerin ortalama % 88.6 sı gitmeden evvelki ikâmet yerlerine dönmüşlerdir. Şehir ve kasabalardan köylere doğru gidildikçe, gitmeden önceki ikamet yeri ile şimdiki ikamet yeri aynı olanların nisbetinin arttığı görülmektedir. Bu temayül yurt dışından dönenler içinde arzularım tahakkuk ettirenlerin daha çok köylüler olmasından ileri gelmektedir.

Gerçekte, köylüler için dış ülkelere gidişin, tasarruftan başka hiç bir sebebe dayanmamakta olması ve köylülerin tasarruf arzularım umumiyetle gerçeğe getirebilmeleri, bu yurttaşlarımızın tekrar kendi köylerine dönüşlerini kolaylaştırmaktadır. Neticede bunların ekonomik intibakları kolay ve bir bakıma kendi arzuları istikametinde olabilmektedir. Köylülerin yurda dönüş sebepleri de şehirli ve kasabalılara nazaran farklıdır ve bu neticeye paralel bir mahiyet arz etmektedir. Şöyle ki gitmeden önce il ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin yarısı, Türkiye ile ilgili sebeplerden dolayı yurda döndüğü halde, köylüler daha çok yurt dışındaki intibaksızlıklarıyla ilgili sebeplerden ötürü yurda dönmüşlerdir. Ancak, bütün gruplar için ailevî sebepler başta rol oynamaktadır. Bu itibarla, dış göçlerin cemiyetimiz için sosyal problemlere yol açan bir vakıa olduğu düşünölmeli ve yurda dönüşlerin doğurabileceği ekonomik ve sosyal dengesizlikler başlangıçta dikkate alınarak, gidenlerin seçiminde belirli kriterlerin hassasiyetle uygulanması sağlanmalıdır.

Yurt dışına göçle alâkalı sosyo-ekonomik değişmeler göz önünde tutulduğu takdirde, yine ilgi çekici bazı sonuçların ortaya çıktığı görölmektedir. Bu konuda önem arzeden temayüllerden birisi, kadınların dış ülkelere gitmeden önce ve yurda döndükten sonra küçömsenmiyecek nisbette işsiz veya işgücü dışında kalmalarıdır. Yurt dışına giden çalışma çağındaki kadınlar içinde, gitmeden önce ev hanımı olarak işgücü dışında mütaale edilenler yarıya yakın bir nisbet işgal etmektedir. Aynı şekilde, yurt dışından dönen kadınların da % 45 i halen işgücü dışında bulunmaktadır. Bu temayülde, kadın işgücü talebinin az oluşunun veya erkek işgücü ile ikame edilebilmesinin, örf ve adetler ve kültür seviyesi yanı sıra önemli

bir rol oynadığı muhakkaktır. Bununla beraber, erkeklerin dönüşte iş bulma ihtimalleri azalırken, kadınların artmaktadır. Diğer bir deyişle, kadınlar dönüşlerinde işgücüne gitmeden önceki duruma nazaran daha geniş bir nisbette katılabilmektedir.

Dönenlerin çalışmak istedikleri ekonomik sektörler itibariyle, sanayi sektöründe çalışmak isteyen erkeklerin nisbetinde, dışarı gitmeden önce bu sektörde işgal ettikleri nisbete nazaran herhangi bir değişime görülmemektedir. Başka bir ifadeyle, sanayi sektörü gönderdiği nisbette işçiyi geri alma durumunda demektir. Önemli olan husus, bahis konusu imkânı sağlayabilecek nisbette bu sektörde bir gelişme temin edebilmektir. Kadınlar ise döndüklerinde daha çok hizmet sektörünü tercih eder görünmektedirler. Halbuki, hizmet sektöründe fiilen iş bulabilmiş kadınların oranı, bahis konusu sektörde çalışmak isteyen kadınlara nisbetle oldukça düşüktür. Dolayısıyla, kadınlar için başlıca ekonomik intibaksızlık kaynağı, hizmet sektörünün kadın talebinde toplanmaktadır.

Meslekteki mevki bakımından göze çarpan değişimler arasında, belki en önemlisi, bilhassa erkeklerde ücretli olarak çalışmak isteyenlerin oldukça az bulunuşudur. Ücretli olarak çalışma arzusunun fiilî durumla mukayesesi de aynı neticeyi teyit etmektedir.

Diğer taraftan dönen erkekler arasında müşahede edilen işsizlik nisbetinde, gitmeden önce kendi hesabına çalışanların dükkânlarını ve işlerini bozarak gitmelerinin önemli bir rolü olmaktadır. Araştırmaya konu olan kütlede, gitmeden evvel yardımcı aile efradı statüsünde hiç bir kadın bulunmadığı halde, döndükten sonra bu statüde çalışmayı arzuluyan kadınlara rastlanmaktadır. Yani dönmüş kadınlar içinde eşine veya ailesine işinde yardım etmek isteyenler çoğalmaktadır. Diğer taraftan, erkekler bağımsızlıklarını elde etmek istemektedirler.

Araştırmamız sonucunda, yurt dışına giden işçilerimizin meslek değiştirmeleri bakımından önemli bir netice ortaya çıkmaktadır.

Şöyle ki, gerek kadınlarda, gerek erkeklerde, yurt içinde icra edilen meslekle yurt dışında icra edilen meslek arasında, işçilerimizin çoğunluğu bakımından farkların mevcut olduğu görülmektedir. Bu durumun, işçilerimizin meslekî gelişmeleri ve Türk işgücününün vasıf seviyesi üzerinde icra edeceği menfi tesirler aşıkârdır. Diğer taraftan dışarda ifa edilen işin Türkiye'de pek uygulanma imkânına kavuşamadığı ve işçilerimizden dışarda yeni bir meslek öğrenmiş olanların dahi, döndüklerinde büyük ölçüde ye-

aiden meslek değiştirme zorunda kaldıkları üzücü bir gerçek olarak kendisini hissettirmektedir. Meslekî bakımdan Türkiye'nin dış ülkelere işçi akımından umduğu faydaları gerçekleştirebilmesi bu yüksek seyyaliyeti önleyici tedbirlerin alınmasına bağlıdır. Bunun gibi dönen işçilerimizin belirli mesleklere ve çalışma hayatına intibakları da bu seyyaliyetin azaltılmasına bağlı bulunmaktadır.

Araştırma konusu teşkil eden grubun gerek dış ülkelere gitmeden önce, gerek dış ülkelerde ve yurda döndükten sonra elde ettikleri kazançlar mukayese edildiği takdirde, sadece dış ülkelerde elde edilen kazançlar bakımından şehirlî, kasabalı ve köylü gruplarının kazançları arasında önemli her hangi bir fark görülmemektedir. Erkeklerin dış memleketlerdeki ortalama aylık kazançları ise, kadınların ortalama aylık kazançlarından oldukça daha yüksek bulunmaktadır. Aynı neviden bir fark dışarı gitmeden önce elde edilen kazançlarda da söz konusu olmakla beraber, bu, dışardaki kazançlar arasında müşahede edilen erkek-kadın farkları derecesinde değildir.

Elde edilen bir başka sonuç da, erkeklerde tasarruf temayülünün kadınlara nazaran daha yüksek oluşudur. Diğer taraftan, tasarrufların kullanılma tarzı incelendiği takdirde, erkeklerin tasarruflarını daha çok gayri menkuller gibi sabit kıymetlere yatırmak suretiyle istikbal için gelir emniyeti sağlamayı düşündükleri, kadınların ise daha ziyade çeşitli giyim ve demirbaş ev eşyası almayı tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır. Bunun gibi, erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla mesleğin icrası ile ilgili âlet, makina, v.s. aldıkları görülmektedir. Dolayısıyla, yurda dönen erkek işçilerimizin daha ziyade işveren durumuna girmeye yahut da kendi hesabına çalışmaya mütemayil oldukları anlaşılmaktadır.

Yine, köy menşeli yurttaşlarımızın şehir ve kasabalılara nazaran dış ülkelerde daha yüksek bir tasarruf gücüne sahip buldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki, tasarruf temayül ve gücü kasaba menşelilerde nisbeten azalmakta, şehirlilerde ise en düşük seviyeyi bulmaktadır. Ancak yurt dışındaki ortaklıklara girme temayülü bakımından, köy ve nahiye menşeli olanlar kasaba ve şehirlilere nazaran sonda gelmektedir. Bunun gibi, Türkiye'de bir ortaklığa girme fikrine karşı en fazla menfi davranış gösterenlerde, köy menşeli kimseler arasında mevcut bulunmaktadır.

Araştırmadan çıkan bir başka sonuç da, köy menşeli yurttaşlarımızın memlekete döndükten sonra şehirlî ve kasabalılara nazaran kazançlarından daha memnun olduklarıdır. Bu itibarla, köy menşeli yurttaşlarımızın

memlekete ekonomik yönden intibakı da daha kolay olabilir hükmüne varmaktayız.

İşçilerimizi dış ülkelerde çalışmaya teşvik eden arzuların başında tasarruf gayesi gelmektedir. Ancak bu arzunun erkeklerde kadınlara nazaran daha kuvvetli olduğu sezilmektedir. Diğer taraftan, erkekler tasarruftan sonra en fazla meslekî ilerleme gayesine önem verdikleri halde, kadınlar bu arzu üzerinde durmamakta, buna mukabil yabancı bir dil öğrenme, görgü kazanma, gezme gibi gayelere erkeklerden fazla önem verir görünmektedirler. Bu neticelerin memlekete sosyal bakımdan intibak konusunda taşıdığı ehemmiyet ise, aşikârdır. Bunun gibi, evlilerin tasarruf arzusunun bekârlara nazaran daha şiddetle duydukları, buna mukabil bekârlarda "dil öğrenme, tahsil, görgü-gezme" gibi geçim sıkıntısıyla daha az ilgili gayelerin evlilere nisbetle daha önemli bir rol oynadığı dikkati çekmektedir.

Yurda dönmekten memnuniyet konusunda, köylü vatandaşlarımız kasaba ve şehirlilere nazaran daha müsbet kanaatler izhar etmektedirler. Öte yandan, erkekler kadınlara nisbetle daha büyük bir oranda dışarda çalışmaları sonucunda Türkiye'deki durumlarının düzeldiğini belirtmişlerdir. Bundan, menşe bakımından köylülerin, cinsiyet bakımından ise erkeklerin sosyal yönden memleket şartlarına, diğer kategorilere nazaran daha kolay intibak edebilecekleri sonucu çıkarılabilir. Aynı şekilde köy menşeli yurttaşlarımız gerek Türkiye'deki yaşama tarzım, gerek çalışma şartlarını diğer kategorilere nazaran daha tatmin edici bulmaktadırlar. Gerçi, tekrar dışarı gitme temayülü bakımından, köy menşeli kimseler oldukça arzulu görünmekte iseler de, mevcut veriler bu arzunun Türkiye'ye sosyal bakımdan intibaksızlıktan değil, yine kazanıp tasarruf etme iradesinden ileri geldiğini doğrular mahiyette bulunmaktadır.

FAYDALANILAN KİTAP, MAKALE VE HABERLER

- Tuna, Orhan** : Batı Memleketlerine İşgücü Akımı Yönünden Doğu ve Kuzeydoğu Bölgesinde Bir Araştırma, İ. Ü. İktisat ve İktisadiyat Enst. Sosyal Siyaset Konferansları XVII. Cilt, İstanbul 1966.
- İpekçi, Abdi** : Bir Hayal Gerçekleşirken, Milliyet Gazetesi 10/7/1967 tarihli nüshası.
- İpekçi, Abdi** : Başbakan ilk Türksan tesisi temelini attı, Milliyet Gazetesi 10/7/1967 tarihli nüshası.
- Öymen, Örsan** : Yurt Dışında Çalışan İşçilerimizin Şirket Kurma Teşebbüsleri Milliyet G. 10/7/1967 tarihli nüshası.
- Öymen, Örsan** : Almanyadan Dönen İşçiler Konserve Fabrikası Kuruyor, Cumhuriyet Gazetesi, 19/7/1967 tarihli nüshası.
- Öymen, Örsan** : İşçilerimizin Getirecekleri Tarım Araçları ile İlgili Esaslar Açıklandı, Cumhuriyet Gazetesi 29/6/1967 tarihli nüshası.
- Öymen, Örsan** : Türk-San. İlk Yatırımım 1967 de yapacak, Cumhuriyet Gazetesi 18/12/1966 tarihli nüsha.
- Kruse, Alfred** : Volkswirtschaftliche Aspekte des Gastarbeiterproblems, Volkswirtschaftliche Korrespondenz der Adolf-Weber-Stiftung.
- Kruse, Alfred** : Griechische Missgriffe, Welt der Arbeit, 9/12/1966.
- Organisation For Economie Co-operation and Development, Manpower and Social Affairs Committee Confrontation of Migration Policies, Results of the preliminary Enquiry-Note by the Secreteriat - Paris, 1966.
- I. G. Metali** : İş Pazarının Gelişimi Hakkında Ciddi Endişeler, Haberler, Metal İşçileri Sendikası Bülteni,
- I. G. Metali** : Yurt Dışındaki İşçilerimizin Kurduğu Türksan A. Ş., Fabrikalarının Temeli Atıldı, İşçi Postası Gazetesi, 20/7/1967.
- I. G. Metali** : Mut zur unbequemen Wahrheit tut not Für die Lösung der deutschen Gemeinschaftsaufgaben könnten die Schweden ein Vorbild sein, Welt der Arbeit, 9/12/1966.

- Hensch, Rudolf** : Sachverständigenrat legte sein 3. Jahresgutachten vor Schwere Prognose für 1967, Welt der Arbeit, 9/12/1966.
- Frankfurter Neue Presse** : "Deutsche Exportüberschüsse wie noch nie" wp. Rüstungsimporte so hoch wie 1966, Presse-und Runk-Nachrichten.
- I. G. Metall** : Federal Almanya İşpazarı Nazik Bir Safhada, Yardımcı İşçi için İş Bulma Şansı Hemen Hemen Yok Gibi, Haberler Metal İşçileri Sendikası Bülteni No: 1-1967.
- Brenner, Otto** : Wir sind gewarnt, Metall Zeitschrift der IG Metall für die BRD. Frankfurt a.M. 29/11/1966.
- Metali Presse-Dienst** : Weniger Massentlassungen mehr Kurzarbeit, 2/3/1967 (XV/37).
- Metal Presse - Dienst** : Brenner warnt vor Arbeitslosigkeit, 25/11/1966 XIV/199).
- Metall Presse-Dienst** : Krisenerscheinungen, 11/11/1966 (XIV/186).
- I. G. Metall** : Fast eine Milliarde Aussenhandels Überschuss, Süddeutsche Zeitung, 24/8/1966.
- Statistisches Bundesamt** : Die Beschäftigungslage 1963-1967 BDR einschl. Berlin (West).
- DGB-** : Die Arbeit wurde Knapper, Die Zeit 21/7/1967.
- DGB-** : Almanyada İşsiz Türklerin Sayısı 21 bine Yükseldi, Cumhuriyet Gazetesi 6/2/1967.
- BGB-** : Türk İşçileri Almanyada İşsizken de 1,5 yıl kalabilecek, Cumhuriyet Gazetesi 23,12.1967 Nüshası.